

Taqiqot.uz

ANJUMAN | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES

O'ZBEKISTONDA ILMIY TADQIQOTLAR: DAVRIY ANJUMANLAR

DAVRIYLIGI: 2018 | 2022

TOMAS ALVA EDISON
(1847-1931)

2022
MART
№38

CONFERENCES.UZ

Toshkent shahar, Amir
Temur ko'chasi, pr.1, 2-uy.

+998 97 420 88 81

+998 94 404 00 00

www.taqiqot.uz

www.conferences.uz

**ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ
АНЖУМАНЛАР:
9-ҚИСМ**

**НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
УЗБЕКИСТАНА: СЕРИЯ
КОНФЕРЕНЦИЙ:
ЧАСТЬ-9**

**NATIONAL RESEARCHES OF
UZBEKISTAN: CONFERENCES
SERIES:
PART-9**

ТОШКЕНТ-2022

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” [Тошкент; 2022]

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” мавзусидаги республика 38-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 март 2022 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2022. - 16 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиши ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишлиланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳтил қилинган конференцияси.

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохода Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги хузуридаги ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулdir.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ИҚТІСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИҢГ ТУТГАН ЎРНИ

1. Rahimov Jaxongir Jamshidovich

TURIZM SANOATIDA KLASТЕRLAR ASOSIDAGI IQTISODIY RIVOJLANISH 7

2. Абдуллаев Ҳабибулло Асадулла ўғли

МИНТАҚАДА САНОАТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ БАРҚАРОР
РИВОЖЛАНТИРИШ 10

3. Абдуллаев Ҳабибулло Асадулла ўғли

МИНТАҚАДА САНОАТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИҢ
ИЖТИМОЙ ХУСУСИЯТЛАРИ 11

4. Ибадуллаев Эргаш Бактурдиевич

МИНТАҚАДА ТУРИСТИК-РЕКРЕАЦИОН ХИЗМАТЛАРНИ БАҲОЛАШНИҢ
УСЛУБИЙ ЖИҲАТЛАРИ 13

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

TURIZM SANOATIDA KLASTERLAR ASOSIDAGI IQTISODIY RIVOJLANISH

Rahimov Jaxongir Jamshidovich

Buxoro davlat universiteti, Iqtisodiyot va turizm fakulteti magistranti. O'zbekiston elektron pochta: rakhimeow@mail.ru

Kalit so'zlar. Turistik klasterlar, iqtisodiy rivojlanish, rivojlangan mamlakatlar, turizm raqobatbardoshligi, turistik diversifikasiya, Porter nazariyasi.

Kirish. Turizm dunyodagi eng yirik va eng tez rivojlanayotgan sohalardan biridir. Sanoat klasteri nazariyasi, ehtimol, bugungi kunda iqtisodiy rivojlanishning yetakchi modelidir. Shunga qaramay, sanoat klasteri nazariyasi akademik adabiyotlarida turizm sanoatiga nisbatan kam e'tibor berilgan. Ayni paytda, turizmni rivojlantirish amaliyotchilari AQSH va butun dunyo bo'ylab klaster kontseptsiyasini innovatsion, ammo aksincha umuman izolyatsiya qilingan va tizimsiz ilovalarda sinab ko'rmoqda. Ushbu maqola klasterga asoslangan turizmni rivojlantirish uchun nazariy asos yaratish uchun akademik klaster tadqiqotlari va amaliyotchilar tajribasini birlashtiradi. Bu nazariy asos, o'z navbatida, malaka oshirish amaliyotida turizm klasterini samarali qo'llash bo'yicha tavsiyalar berish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu maqolaning aksariyat o'quvchilari - olimlar va amaliyotchilar - zamonaviy sanoat klasteri nazariyasi bilan yaxshi tanish bo'ladi. Maykl Porterning 1990-yildagi "Xalqlarning qiyosiy ustunligi" nomli klassik matnida kodlangan va keng ommalashganidek, "klasterlash" bugungi kunda mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish (IR) uchun eng muhim paradigma sifatida hukmronlik qilmoqda. 1990 yildan beri tadqiqotchilar va amaliyotchilar klaster nazariyasini butun Qo'shma Shtatlar bo'ylab yuqori texnologiyalardan (Paytas, Gradeck va Andrews, 2004) o'rmon mahsulotlari (Vitamo, 2001) va vino (Miller & Evans, 2000) kabi sanoat tarmoqlarida qo'lladilar.

Turizm dunyodagi eng yirik va eng tez rivojlanayotgan sohalardan biri hisoblanadi. Turizm sanoati ko'plab AQSh jamoalari uchun asosiy bandlik manbai va ko'plab mamlakatlar uchun ish o'rinnari va eksport daromadlarining asosiy manbai hisoblanadi. Shunga qaramay, turizm Porterning 1990 yildagi asl matnida juda qisqacha eslatib o'tiladi va klaster nazariyasi bilan bog'liq bo'lgan keng qamrovli iqtisodiy rivojlanish tadqiqot adabiyotlarida kam e'tibor beriladi. Turizm bo'yicha tadqiqot adabiyotlari ham klaster nazariyasiga sezilarli darajada javob bera olmaganligi kuzatilgan.

Shu bilan birga, turizmni rivojlantirishda klaster kontseptsiyasining amaliy qo'llanilishi rasmiy tadqiqot adabiyoti, nazariyasi va baholashdan ancha oldinda.

Ushbu izlanish amaliyotchilarning turizmni klasterlashdagi ishlarini tahlil qiladi va ushbu amaliy tajriba to'plamini kengroq IR va klaster bilan bog'liq adabiyotlar bilan bog'laydi. Shu maqsadda biz quyidagi savollarni ko'rib chiqamiz: Klaster nazariyasini turizm industriyasini rivojlantirishda to'g'ri qo'llash mumkinmi? Agar shunday bo'lsa, turizm sanoatidagi klasterlash ishlab chiqarish kabi boshqa tarmoqlarga nisbatan qanday jihatlari bilan ajralib turadi va u nimasi bilan ajralib turadi? Turizm klasterini tahlil qilish uchun qaysi asos eng mos keladi? Klaster istiqboli turizm sanoatini rivojlantirishda amaliyot, tadqiqot va ta'lim uchun nimani taklif qiladi?

Zamonaviy IRdag'i klaster modeli. Amaliyot va tadqiqotlar Iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy davri uchta evolyutsion "to'lqin" ga tasniflangan (Bradshou va Blakeli, 1999). Ushbu to'lqinlarning birinchisi sanoatni rag'batlantirish, sanoat daromadlarini bog'lash va "tutunni ta'qib qilish" ning boshqa shakllarini ta'kidladi. IRning ikkinchi to'lqini tadbirkorlikni rag'batlantirishga, sanoat inkubatorlari, tadqiqot parklari, xususiy venchur kapitali va ishchi kuchini tayyorlash kabi vositalardan foydalanishga qaratilgan. IR amaliyotining "uchinchchi to'lqini" endi xususiy firmalarni harakatga keltiruvchi motivlarni ularning katta geografik muhitining tarbiyalovchi ta'siri bilan

bog’lashga intiladi. Sanoat klasterining alohida joylarda sanoat uchun global raqobatbardoshlikni oshirishdagi roli ushbu yondashuvda markaziy rol o’ynaydi.

Porter (2000) sanoat klasterlarining qisqacha ta’rifini taklif qiladi: “... umumiylig va bir-birini to’ldiruvchi tomonlar bilan bog’langan muayyan sohadagi o’zaro bog’langan kompaniyalar va bog’langan institutlarning geografik jihatdan yaqin guruhi”. IR bo’yicha tadqiqotchilar va amaliyotchilarning aksariyati klaster tushunchasi va xususan Portering ishi bilan yaxshi tanish bo’ladi. Ushbu material bilan tanish bo’lmagan qiziqqan o’quvchilar asl matnga yoki Portering milliy raqobatdosh ustunlik nazariyasi va IRga xos bo’lgan kengaytmalari haqidagi keyingi xulosalariga havola qilinadi. Doimiy klaster tadqiqotlarining aksariyati Portering umumiyl kontseptsiyalarini amaliyotga tatbiq etish va rivojlanirish bilan ham yanada qat’iy analitik metodologiyalar bog’liq. Ehtimol, ijtimoiy fanlar uchun xos bo’lmagan holda, miqdoriy va sifat tahlilini o’z ichiga olish va amaliy qo’llashda ikkala yondashuvdan foydalanish zarurati to’g’risida juda keng kelishuv mavjud (Held, 1996; Avstriya, 2000). Miqdoriy tahlilning ko’p qismi muayyan hududlarda potentsial sanoat klasterlarini aniqlaydi. Sifatli tadqiqot “klaster xaritasi” deb ataladigan narsaga yoki klaster ichidagi iqtisodiy aloqalarning grafik tasviriga qaratilgan.

Klaster modelini turizm industriyasiga tatbiq qilish Turizm dunyodagi eng yirik va tez rivojlanayotgan sohalardan biridir. AQSh sayyoqlik va turizm sanoati 6,5 milliondan ortiq ish o’rinlarini yoki mamlakatdagi umumiyl bandlikning 4,7 foizini tashkil etadi, jami 16 milliondan ortiq ish o’rinlari bevosita va bilvosita yaratilgan (Jahon sayohat va turizm kengashi, 2004). Ushbu sanoat to’g’ridan-to’g’ri iqtisodiy faoliyatda taxminan 483 milliard dollarni tashkil etadi yoki AQSh umumiyl YalMning 4,1 foizini tashkil qiladi (Jahon sayohat va turizm kengashi, 2004). 2004 yilda butun dunyo bo’ylab turizm sanoatida bandlik hisob-kitoblariga ko’ra, 210 million ish o’rinlaridan oshadi, bu eksport qiymatida qariyb 1,3 trillion dollarni tashkil etadi (World Travel & Tourism Council, 2004). Hech bo’lmaganda, turizm milliy va global miqyosda eng yirik, eng tez rivojlanayotgan, eng dinamik va iqtisodiy jihatdan muhim tarmoqlardan birini tashkil qiladi. Ko’pgina rivojlanayotgan mamlakatlar misolida, masalan, Karib dengizining katta qismi bo’ylab - turizm eng muhim yoki hatto ustun ish beruvchi va valyuta tushumining manbai hisoblanadi. Iqtisodiy jihatdan turg’un bo’lgan ko’plab AQSH jamoalari uchun turizm borgan sari oxirgi chora sifatida xizmat qiladi.

Sanoat klasteri nazariyasi turizm sanoatini tahlil qilish va rivojlanirish uchun mazmunli va samarali asos yaratishi mumkin. Bu boradagi keyingi tadqiqotlar ham amaliyotga, ham nazariyaga hissa qo’shishi, shuningdek, raqobatbardosh va keng qamrovli turizm rivojlanishini rag’batlantirishi mumkin. Klasterga asoslangan turizmni rivojlanirishning ishonchli nazariyasi IR bo’yicha mutaxassis uchun juda ko’p muhim rollarni taklif qiladi. Amaliyotchining eng muhim rollaridan biri tanish bo’lgan jamoat aloqachisi va sanoat himoyachisidir. Birinchi muhim qadam turizmni mamlakat, shtat, mintaqqa yoki jamiyat uchun potentsial iqtisodiy o’sish va ish o’rinlarini yaratish mexanizmi sifatida ko’rsatishdir (ADOC, 2001). Amaliyotchilar, shuningdek, ushbu yondashuvning ko’plab potentsial afzalliklarini targ’ib qilish orqali turizmni rivojlanirishga “uchinch to’lqin” klasterlash yondashuvlari tarafdoi bo’lib xizmat qilishlari mumkin. Porter ta’kidlaganidek, klasterga asoslangan yondashuvlarning va’dasi ularning raqobat va joylashuvning raqobatbardoshligiga ijobiy nuqtai nazari va saylov okruglarini qamrab oluvchi konstruktiv harakatlarni katalizlash qobiliyati bilan bog’liq”. Boshqa amaliyotchi rollari turizm sanoati klasteri o’sib borayotgani uchun ishchi kuchiga bo’lgan ehtiyojni aniqlash, bu ehtiyojlarni qondirish uchun o’quv dasturlarini rag’batlantirish va turizm industriyasini rivojlanishini mahalliy IRdagi amaliy tadqiqotlar 61 ishchi kuchi malakalari bilan moslashtirishni o’z ichiga oladi (Clancy, O’Malley, & O’Connell, 2001). Amaliyotchilar mahalliy turistik diqqatga sazovor joylarning diversifikatsiyasini va hatto samarali raqobatni rag’batlantirishlari mumkin (Gollub, Hosier, & Woo, n.d., taxminan 2002). Ular barqaror turizm industriyasini manfaatlarini ko’zlab, mahalliy resurslarni rivojlanirish va saqlashni himoya qilishlari mumkin. Mahalliy kuchli tomonlarga asoslanishdan tashqari, amaliyotchilar hamjamiyatga rivojlanayotgan turizm klasteri doirasida uning zaif qismlarini kuchaytirishga e’tibor qaratishda yordam berishi mumkin (Feldman & Frencis, 2004). Tadqiqotchilar, shuningdek, turizmni klasterlash nazariyasi doirasida ko’plab muhim va samarali rollarni topishlari mumkin. Ulardan eng muhimi, amaliyotchilarning hisobotlari davomida targ’ib qilingan, yaxshi ma’lumotlar va tahlillarga bo’lgan muhim ehtiyojni to’ldirish, o’z vaqtida, foydali tarzda yetkazib berish, samarali amaliyot uchun zarur bo’lgan darajaga ixtisoslashgan va ajratilgan. Umuman olganda, klaster tadqiqotlari singari, turizm klasteri bo’yicha tadqiqotlar klassik Porter

klasteridan tashqaridagi stsenariylarni qamrab olish uchun kengayishi kerak. Rivojlanayotgan yoki “pishmagan” turizm klasterlarining rivojlanishi, shuningdek, tashqi investorlar va mijozlarning klaster shakllanishiga ta’siri alohida tadqiqot e’tiboriga loyiqdir (Clancy, O’Malley va O’Connell, 2001). Klaster strategiyasini qat’iy baholash va qayta ko’rib chiqish, boshqa tashkil etilgan sanoat klasterlari kabi turizm klasterlari uchun ham kechiktirilgan.

AQShning Xosier va Vu tadqiqotchilarining fikricha “Klaster muvaffaqiyati haqida gapirib bering: turizm sanoati kengayib borayotgani sari atrof-muhit va boshqa jismoniy aktivlarning degradatsiyasiga yo’l qo’ymaslik uchun barqaror turizm industriyalarini yaratish uchun klaster strategiyalari muvaffaqiyatli qo’llanilgan holatlarni ishlab chiqing va yetkazing”. O’qituvchilar sifatida o’z rollarida akademiklar asosiy ishchi kuchidan tortib yuqori darajadagi boshqaruvgacha bo’lgan sohaning ta’lim va o’qitish ehtiyojlarini qondirishga yordam berishi mumkin. Turizm bilan bog’liq ta’lim ko’lami hatto mакtab darajasidayoq turizmni sanoat va martaba sifatida bilishni ham o’z ichiga olishi mumkin.

Umuman olganda, bizning eng katta sanoatimiz bo’lgan turizmni, bizning eng istiqbolli professional paradigmalarimizdan biri bo’lgan klaster bilan birlashtirishga yordam berish uchun katta IR hamjamiyatida har bir kishi uchun ajoyib imkoniyat bor degan xulosaga keldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Arizona Department of Commerce, prepared by Applied Development Economics Arizona tourism cluster, 2004. Palo Alto, CA: Collaborative Economics.
2. Porter, M.E. (1985). Competitive advantage: creating and sustaining superior performance. New York: Free Press.
3. Porter, M.E. (1990). The competitive advantage of nations. New York: Free Press.
4. Mr. Alan Saffery, Ms. Michelle Morgan, and Mr. Otgonbaatar Tulga. The business of inbound tour operators/ Of the United States Agency for International Development or the United States Government.
5. Tuxliyev I.S. va boshqalar. —O’zbekistonda turizm xizmat bozorini rivojlantirishning ijtimoiy – iqtisodiy muammolaril nomli monografiya. T.: —Iqtisodiyot
6. Usmanova Z.I. —O’zbekistonda turistik - rekreatsion xizmatlarni rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (doctor of philosophy) dissertatsiyasi.
7. www.cer.uz – Iqtisodiy tadqiqotlar Markazining rasmiy sayti
8. www.uzreport.com – biznes axborotlari portalı
9. www.yeurasianews.com – Yevro-Osiyo tadqiqotlar Markazining rasmiy sayti
10. www.zyonet.uz – Milliy kutubxona portalı

МИНТАҚАДА САНОАТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШ.

Абдуллаев Ҳабибулло Асадулла ўғли

Тошкент Давлат Иқтисодиёт университети. PhD талабаси

E-mail: habibullo.a@yandex.ru tel: +99890-946-40-39

Аннотация: Мазкур мақола минтақада саноат ишлаб чиқаришни барқарор ривожлантириш аҳамиятини ёритади ва уни нафақат иқтисодий балки ижтимоий, экологик муаммолар билан биргалиқда очиб беради.

Калит сўзлар: Минтақа саноати, ишлаб чиқариш, экология, ресурслар

Минтақада барқарор ишлаб чиқариш ташаббусларини амалга ошириш зарурати, қайта тикланмайдиган ресурслар истеъмолининг тобора ортиб бориши, шунингдек, чиқиндиликнинг пайдо бўлиши ва катта миқёсда ифлосланиш туфайли кучайиб бормоқда. Табиий ресурсларнинг ошиб бораётган нархи ва танқислиги билан атроф-мухитни муҳофаза қилиш сиёsatни юритувчиларнинг қўпроқ эътиборини тортмоқда. Дунёда атроф-мухитга зарап етказадиган асосий секторлар: саноат, транспорт, турар-жой ва тижкорат секторлари. Ҳавога ажralадиган CO₂нинг тахминан учдан бир қисми ишлаб чиқариш асосий қисми бўлган саноат секторига тўғри келади. Бунда ўз ўрнида, Ишлаб чиқариш тармоқлари иқтисодий фойда ва атроф-мухит кўrsatkiчларини яхшилаш учун барқарор асослар ва воситаларни кўриб чиқиши кераклигини англатади. „Тез ишлаб чиқариш“ га ўтишга ўхшашиб тафсилотлар бўйича баъзи мунозаралар мавжуд, аммо барқарор ишлаб чиқаришнинг асосий қадамлари бўйича кенг консенсус мавжуд. Биринчи қадам ишлаб чиқариш жараёнлари билан боғлиқ маълумотларни йиғишдир. Бу материаллар, энергия ва чиқиндилик аниқлаш ва ҳисобга олиш, қоидаларга риоя қилиш ва заҳарли моддаларни камайтиришни ўз ичига олади. Кейинги босқич ҳаёт айланиши ҳакида фикрлашни ривожлантириш, етказиб берувчилар билан ишлаш, материаллар ва энергиядан фойдаланиш самарадорлигини оширишни ўз ичига олади. Бу чиқиндиликлар ва заҳарли моддаларни камайтириш орқали ҳам кириш харажатларини, ҳам ишлаб чиқариш харажатларини тежаш имконини беради. Ушбу босқичлардан ташқарига чиқиш учун имкониятларни йўналтириш бўйича корпоратив стратегия ва уни амалга оширишни осонлаштирадиган ташкилий тузилма керак. Бунга ёрдам бериш учун кенг кўламли ташкилотлар, маслаҳат гуруҳлари ва профессионал фаолият кўпайиб боради.

1-жадвал. Саноат ишлаб чиқаришнинг кириш ва чиқиш ресурслари¹

Киришлар	Чиқишилар
Иқтисодий ресурслар	Бойлик, фойда
Инсон ресурслари	Таълим, ўқитищ, кўникмалар
Табиий ва нотабиий ресурслар	Махсулотлар, товарлар
Ахборот ресурслари	Билим, ноу-хау

Барқарор ишлаб чиқариш учун асослар ва амалиётлар тақлиф қилинган ва ўрганилган. Масалан, билимларни тарқатиши, маҳсулотлар ва ишлаб чиқариш жараёнларини таққослаш ва эко-инноватцияларни рағбатлантириш, глобал экологик муаммолар бўйича янги технологик ва тизимли ечимларни ишлаб чиқиш орқали барқарор саноат ишлаб чиқаришни тезлаштириш учун асос ишлаб чиқилган. 1-жадвалнинг чап томонида қўrsatilgанидек, ишлаб чиқариш ташкилотларига кириш ресурсларининг тўртта асосий тоифаси мавжуд. Булар 1-жадвалнинг ўнг томонида қўrsatilganan тегишли натижаларга олиб келади. Бизнес одатда жисмоний, инсоний, ахборот ва ресурсларни қайта созлашга интилади. молиявий ресурслар, шунинг учун тизимдан чиқадиган молиявий ресурслар кирадиганлардан қўпроқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Viewpoint of Manufacturing Sustainability. Zhuming Bi
2. А.Ортиков. Саноат иқтисоди. Дарслик. Т.: ТДИУ, 2009.
3. Identifying Important Regional Industries: A Quantitative Approach

¹ Барқарор ишлаб чиқариш ва экология: асослар, амалиётлар ва ўлчовлар. Синтез ҳисоботи; Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ОЕСД): Париж, Франция, 2009 йил

МИНТАҚАДА САНОАТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИЖТИМОИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ.

Абдуллаев Ҳабибулло Асадулла ўғли

Тошкент Давлат Иқтисодиёт университети. PhD талабаси

E-mail: habibullo.a@yandex.ru tel: +99890-946-40-39

Аннотация: Мазкур мақола минтақада саноат ишлаб чиқаришни барқарор ривожлантиришнинг ижтимоий хусусиятлари ёритилади ва ижтимоий, экологик ва иқтисодий қисмлари ўртасидаги муносабатларни очиб беради.

Калит сўзлар: Минтақа саноати, ишлаб чиқариш, экология, ресурслар, ижтимоий муносабатлар.

Минтақада саноат ишлаб чиқаришни ривожлантиришда ижтимоий ва экологик мақсадлар ёки чекловларни қондиришни талаб қиласди. Барқарорликни ўлчаш ва баҳолашнинг муҳим жиҳати ва уни оширишга қаратилган саъй-харакатлар барқарорлик кўрсаткичлари хисобланади. Кўрсаткичлар бирор нарсанинг ҳолатини, мақсад сари эришилган ютуқларни, мақсад сари ҳаракатланишдаги қийинчиликлар ва муаммоларни, шунингдек, муаммо ва муаммоларни ҳал қилиш учун қабул қилиниши керак бўлган чоратадбирларни аниқлашга ёрдам беради. Барқарорлик кўрсаткичлари иқтисодий, ижтимоий ва экологик тараққиётнинг анъанавий кўрсаткичларидан фарқ қиласди.

Иқтисодий рентабеллик, саломатлик ва сув сифати каби анъанавий кўрсаткичлар жамиятнинг бир қисмидаги ўзгаришларни бошқа қисмлардан мустақил равишда ўлчайди, барқарорлик кўрсаткичлари эса барқарорликнинг уч жиҳати ва уларга таъсир қилувчи кўплаб омиллар ўртасидаги муносабатларни акс эттиради. 1-расмда муносабатлар тасвирланган, масалан:

- табиий ресурс базаси ишлаб чиқариш учун иш ўринлари ва фойда боғлиқ бўлган материаллар билан таъминлайди;
- бандлик турмуш даражаси ва қашшоқлик даражасига таъсир қиласди;
- қашшоқлик жиноят, ижтимоий тартибсизлик ва бекарорлик билан боғлиқ;
- ресурс, ҳаво ва сув сифати саломатликка таъсир қиласди; ва
- ишлаб чиқариш учун фойдаланиладиган ресурслар фойдага таъсир қиласди.

1-расм. Барқарорликни ижтимоий, экологик ва иқтисодий жиҳатлари¹

1 Муаллиф тамонидан тайёрланди.

Масалан, соғлиқ муаммолари ишчиларнинг унумдорлигига ва тиббий суғурта харажатларига таъсир қиласи ва тоза сувни талаб қиласидиган жараёнда фойдаланишдан олдин сув сифатининг пастлиги қўшимча харажатларни талаб қиласи. Кўпгина анъанавий кўрсаткичлар мамлакатда сарфланган пул миқдорини ўлчайдиган ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) каби яхлит эмас. ЯИМ одатда мамлакатнинг иқтисодий фаровонлигининг кўрсаткичи сифатида каралади, чунки канча кўп пул сарфланса, ЯИМ шунчалик юқори бўлади ва иқтисодий фаровонлик шунчалик яхши бўлади, бу кўрсаткич фақат иқтисодий фаолият ҳажмини акс эттирасада, аслида жамиятнинг ижтимоий ва экологик фаровонлигига ҳам таъсир қиласи.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Барқарор ишлаб чиқариш ва экология: Синтез ҳисоботи; Париж, 2009
2. А.Ортиков. Саноат иқтисоди. Дарслик. Т.: ТДИУ, 2009.
3. Gutowski, T. Introduction to Manufacturing Systems. MIT: USA 2010;

МИНТАҚАДА ТУРИСТИК-РЕКРЕАЦИОН ХИЗМАТЛАРНИ БАҲОЛАШНИНГ УСЛУБИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Ибадуллаев Эргаш Бактурдиевич
+998974566200
ergashibadullaev@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада минтақанинг туристик-рекреацион хизматларини баҳолашнинг услугий жиҳатлари ёритиб берилган ва янада такомиллпшириш бўйича илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит: туристик-рекреацион хизматлар, рекреацион ресурслар, сифат баҳолаш, миқдор баҳолаш, комплекс баҳолаш.

Бугунги кунда туристик-рекреацион ресурсларни баҳолаш мураккаб жараёнлардан ҳисобланиб минтақанинг туристик-рекреацион салоҳиятини баҳолашда ресурсли ёндашув кенг тарқалган ҳисобланади. Туризм мураккаб жараён сифатида табиий ва инсон ресурсларга, энг муҳим жалб этувчи омилни ташкил этувчи элементларга асосланган фаолият юритади. Инсон омили - бу ресурслардан фойдаланадиган, ўз навбатида янги ресурслар ва бошқа хизматларни тақдим этадиган омил ҳисобланади.¹

Ҳозирда туристик-рекреацион хизматлар бўйича олиб борилаётган тадқиқотларда асосан 2 та методдан кенг фойдаланилади

- сифат (qualitative)
- миқдор (quantitative)

Сифат баҳолаш.

Сифат тадқиқот усули хам ўз навбатида бир нечта босқичлардан ташкил топади ва ўз ичига бир нечта гурухларни қамраб олади. Ушбу тадқиқот усули одатда ракамларсиз бўлғанлиги сабабли кўпинча тадқиқот ишларида оддий усул сифатида нотўғри талқин қилинади лекин аслида бу тадқиқот усули инсон географиясининг асоси ҳисобланиб кўплаб масалаларни ҳал қилишга қодир назарий, услугий ва фалсафий тадқиқотларни ўз ичига олади.²

Сифат тадқиқот усувлари олимлар томонидан турли даврларда турлича талқин қилинган ва гурухларга ажратилган. Ушбу тадқиқот усулининг энг асосий турларини 3 тага ажратиш мумкун:

- оғзаки бу сифат усули ўз ичига интервюлар, фокус гурухлар ва кейс стадиларни қамраб олади;
- ёзма бу сифат усули гурухига контентли тахлил қилиш хужжутлари киради;
- бувосита кузатиш сифат усули эса ўз ичига этнографик усувларни қамраб олади;

Миқдор баҳолаш.

Миқдорий усувлар асосан тадқиқотчилар томонидан ижтимоий ходисаларни баҳолаш ёки ўлчаш учун қўлланилади ва ўз ичига техника ва бир нечта усувлар тўпламини қамраб олади. Ушбу усувлардан фойдаланилган ҳолда кузатилаётган ходисалар ёки хатти-харакатлар тавсифланади, тушунтирилади, тахлил қилинади ва шу асосда башорат қилинади. Ушбу жараёнларни асоси бўлиб статистика ва моделлаштириш хизмат қиласи.³ 1945-йил миқдорий усувларнинг ривож топишида жуда муҳим йил бўлди чунки айнан ушбу йилда соҳада жуда катта ўзгаришлар амалга оширилди ва миқдорий усувлар револютсияси рўй берди. Ушбу жараён асосчилари асосан АҚШ ва Буюк Британия давлатларининг институтлари ҳисобланиб, айнан ўша даврда соҳада математик моделлар ва эмпирик тадқиқотлар натижаларидан олинган статистик жараёнлардан фойдалана бошланган.⁴ Ҳозирда ушбу статистик ва моделлаштириш усувлари туризм тадқиқотларида энг оммалашган усувлардан ҳисобланиб соҳадаги тадқиқотларнинг асосини ташкил қиласи.

Туризм соҳасида амалга ошириладиган тадқиқотлар мамлакат миқиёсида одатда

1 Hapenciu V.(2003), Elemente de analiză și prognozăîn turism, Editura Junimea, Iași.

2 Dydia Delycer, Encyclopedia of Human Geography, 2006

3 Encyclopedia of Human Geography, edited by Barney Warf, Florida State University, Sage Publications. 2006

4 The Dictionary of Human Geography, 5th edition, Wiley-Blackwell Publication. 2009

учта даражадаги масала бўйича олиб борилиши мумкун яни миллий даражада, чет элга чикувчи мамлакат ахолиси ва халқаро туризм мамлакатга ташриф буюрувчилар даражасида. Хозирги кунда туризмда энг кўп қўлланиладиган статистик маълумотлар сифатида мамлакат чегарасига кирганда олинадиган статистикалар яни туристларнинг келган мамлакатлари, қолиш муддати, сафар мақсади, транспорт воситалари тўғрисидаги маълумотлар, турар жой маълумотлари хисобланади¹

Яна бир гурух рус олимлари Е. О. Ушакова, И. И. Золотарев, С. А. Вдовинлар томонидан ҳам туристик рекреацион ресурсларни баҳолаш усулини ҳам киритиб ўтишган (1-жадвал).

Туристик ресурсларни баҳолаш классификацияси². 1-жадвал

Баҳолаш методи	Хусусияти	Қўлланиш соҳаси
Миқдорий баҳолаш методи		
Картаграфик метод	Географик ва тематик карталар асосида амалга оширилади	Дастлабки баҳолаш ва тахлилда
Математик метод	Табиий, тарихий ва маданий бойликлар реестирларини тузиш элементларини ўз ичига олиши мумкун	Барча турдаги ресурслар
Сифат жиҳатдан баҳолаш		
Биологик баҳолаш	Худуднинг иқлим қулайлиги ва унинг инсон организмига таъсири ўрганилади	Табиий рекреация ресурсларида
Эстетик баҳолаш	Ресурсларнинг ўзига ҳос экзотиклик даражаси	Табиий, тарихий ва маданий бойликларда
Технологик баҳолаш	Саёҳат қилиш учун технологик тайёргарлик даражаси, ресурсларнинг қулайлиги ва хавфсизлик даражаси	Табиий, тарихий-маданий ресурслар
Иқтисодий баҳолаш	Ресурслардан янада самарали фойдаланиш учун амалга ошириладиган чоралар тахлил қилинади, иқтисодий қиймат, бевосита қиймат тушунчалари аниқланади	Барча турдаги ресурслар
Экологик баҳолаш	Атроф мухит ифлосланиш мониторинги олиб борилади, туристик минтақа ёки унга яқин жойдаги саноат объектларининг салбий таъсири аниқланади	Табиий, тарихий ва маданий бойликларда
Комплекс баҳолаш		
Туристик ресурслар кадастри	Туристик минтақадаги объектларнинг миқдорий, сифат кўрсаткичлари ва картаграфик ва статистик маълумотларни ўз ичига олади	Барча турдаги ресурслар
Минтақани туристик ривожлантиришда геоахборот тизими	Минтақанинг туристик рекреацион салоҳияти, туристик районлаштириш ва минтақанинг ўзига ҳос хусусиятларини ўз ичига олган ахборот модели	Барча турдаги ресурслар

Жадвалдан кўриниб турганидек комплекс баҳолаш ўз ичига туристик ресурслар кадастри ва минтақанинг туристик ривожлантиришда геоахборот тизимиларини олган. Туристик ресурслар кадастри деганда минтақанинг туристик объектларининг сикдорий ва сифат кўрсаткичлари ва картаграфик ва статистик маълумотлар тушунилади. Туристик районлаштириш ва туристик ресурсларни ўзига ҳос хусусиятларини эса ахборот модели ўз ичига олади.

Тадқиқот ишимизда турили баҳолаш методларини тахлил қилган ҳолда минтақанинг туристик-рекреацион ресурсларини баҳолашнинг бтр неча ёндашувларини кўриб чиқдик: -тиббий-биологик;

1 Baron R. Travel and Tourism Data, Cambridge, England, Euromonitor Publication, 1989)

2 Е.О.Ушакова, И.И.Золотарев, С.А.Вдовин “Методологические основы оценки ресурсов развития туризма региона” монография. Новосибирск СГГА 2014г

- технологик;
- психологик ва эстетик;
- иқтисодий;

1-расм. Минтақанинг туристик-рекреацион ресурсларини баҳолаш ёндашувлари¹

Минтақаларнинг рекреацион ва туристик салоҳиятини баҳолаш бу туризм хизматларига бўлган талабларни қондирадиган табиий ва бошқа рекреацион ресурсларни баҳолаш ҳисобланиб. Худудлардаги иқтисодий шароитларни иқтисодий баҳолашнинг методик қоидалари рекреация ва сайёҳлик салоҳиятидан фойдаланишининг аҳамияти ва самарадорлигини, худудларда туризмни ривожлантириш дастурлари доирасида қабул қилинган чора-тадбирлар самарадорлигини аниқлашнинг имконини беради ва бу ўз навбатида рекреацион ва туристик бошқарув дастурларини ишлаб чиқиша мухим амалий аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Hapenciu V.(2003), Elemente de analiză și prognozăîn turism, Editura Junimea.
2. Dydia Delycer, Encyclopedia of Human Geography, 2006
3. Encyclopedia of Human Geography, edited by Barney Warf, Florida State University, Sage Publications. 2006
4. The Dictionary of Human Geography, 5th edition, Wiley-Blackwell Publication. 2009
5. Baron R. Travel and Tourism Data, Cambridge, England, Euromonitor Publication, 1989)
6. Е.О.Ушакова, И.И.Золотарев, С.А.Вдовин “Методологические основы оценки ресурсов развития туризма региона” монография. Новосибирск СГГА 2014г

¹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДКИКОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 9-ҚИСМ

Масъул мухаррир: Файзиев Шоҳруд Фармонович

Мусаҳҳих: Файзиев Фарруҳ Фармонович

Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.03.2022

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000